

PDF

Donald Broady & Elisabeth Hultqvist,
Det individuella programmet. En utbildningssociologisk studie,
Lärarhögskolan i Stockholm, 17 febr. 1994, 6p.

Ansökan om bidrag till en planeringsstudie, inlämnad till Skolverket 17 febr. 1994.
Vittnar om utgångspunkter för det som skulle bli Elisabeth Hultqvists kommande
avhandlingsarbete Segregerande integrering. En studie av gymnasieskolans
individuella program, HLS Förlag, Stockholm 2001.

Den digitala versionen migrerad från ett tidigare filformat.

Tf prof Donald Broady
FK Elisabeth Hultqvist
Institutionen för pedagogik
Lärarhögskolan i Stockholm

PM: Planeringsstudie om
det individuella programmet
1994-02-17

DET INDIVIDUELLA PROGRAMMET

En utbildningssociologisk studie

Bakgrund

Varje år lämnar ca 6000 elever grundskolan med ofullständiga eller mycket låga betyg. De har i många fall undervisats i små grupper med anpassade studiegångar. De har stora kunskapsluckor och är svagt integrerade i skolans värld. För denna grupp ungdomar är gymnasieskolan skyldig att erbjuda utbildning i form av ett individuellt program.

Att det traditionellt funnits en spänning mellan skolan och de sk skoltrötta och omotiverade eleverna har belagts i många studier, både inhemska och utländska. I en av de mer internationellt uppmärksammade undersökningarna beskriver Willis (1983) vägen till lönearbete för en grupp arbetarpojkar. Värdet av Willis m fl's studier för en förståelse för denna kategori av studerande är uppenbar (Se även Hebdige, D 1988). Samtidigt har mycket hänt sedan Willis publicerade sin studie, inte minst när det gäller möjligheten att få arbete efter avslutad skolgång. En stor del av ungdomsgenerationen, inte bara i Sverige utan i hela västvärlden är tillfälligt eller varaktigt utan arbete. Dessa förändringar har medfört att vi idag saknar kunskap om de möjliga effekterna av en skolgång där en stor del av ungdomsgenerationen inte ens kommer i åtnjutande av arbete efter avslutad skolgång. Har Willis problematik förskjutits dithän att det idag kanske mer handlar om lärande till skola, än lärande till arbete? (Jfr "Växa med kunskaper" SOU 1990/91:85, "Livlina för livslångt lärande" SOU 1989:114)

Våren 1991 antog riksdagen propositionen "Växa med kunskaper" (1991), ett förslag om en ny reform av gymnasieskolan och vuxenutbildningen. Reformeringen av gymnasieskolan innebär att alla ungdomar har möjlighet att gå en treårig gymnasieutbildning samt att systemet av linjer, grenar och specialkurser ersätts med 16 nationella program, varav 2 är studieförberedande och 14 yrkesförberedande. Samtliga program har en gemensam kärna av allmänna ämnen, de sk kärnämnen svenska, engelska och matematik. Alla program kommer att ge behörighet att söka till universitet och högskolor. I gymnasiereformen finns även en utbildningsväg inbyggd för de ungdomar som inte tagits in på ett nationellt program eller som avbrutit en utbildning liksom för de ungdomar som överhuvudtaget inte sökt till gymnasieskolan. Bredvid de nationella programmen har det skapats individuella program. De individuella programmen ersätter det kommunala uppföljningsansvaret och de olika former av individuella studieplaner som tidigare fanns inom gymnasieskolan.

I propositionen "Växa med kunskaper" presenteras de individuella programmen som "ett arbetsredskap för kommunerna att uppfylla sina skyldigheter att erbjuda ungdomar utanför de nationella programmen en gymnasieutbildning" (s.64). Kommunernas tidigare uppföljningsansvar har här ersatts med utbildningsansvar på individuella program inom ramen för gymnasieskolan.

Motiven för de individuella programmen såsom de uttrycks i propositionen är:

- * kompensatoriska/för elever som saknar tillräckliga kunskaper
- * motivationsskapande, vägledande (för elever som är studieomotiverade eller osäkra i sitt studieval)
- * stödjande / för elever som inte kommit in på sitt val eller avbrutit sin gymnasieutbildning
- * individuell utbildningsinriktning utanför de nationella programmen.

Syfte

De mest märkbara förändringarna av gymnasiereformen sker på de yrkes-förberedande programmen, vilket torde medföra stora konsekvenser för gruppen svaga elever. På de tidigare yrkeslinjerna hade de sk skoltrötta eleverna en möjlighet att välja en mer renodlad yrkesutbildning där de teoretiska ämnena intog en undanskymd plats. Teoretiska ämnen upplevdes som meningslösa eftersom de saknade koppling till det yrkesområde man utbildade sig för. Det är fr a traditionella skolämnen som svenska, engelska och matematik som dessa elever stupat på under sin grundskoletid. I en studie om utbildningen vid en verkstadsteknisk linje beskriver sociologen Boel Berner det djupa motstånd eleverna känner för de teoretiska ämnena. När eleverna vistas i verkstaden möter de en handfast och konkret värld. Arbetsuppgifterna är väl avgränsade, med en klar början och slut. Likaså är resultatets praktiska nytta synligt och konkret. "Elev efter elev uttrycker en tillfredsställelse över att man kan göra något färdigt i verkstadsutbildningen; detta i motsats till grundskolans och de teoretiska ämnenas läsande." (a.a. s.115) Utbildningen på de tidigare praktiska linjerna gick i första hand ut på att öva och lära in de rätta handgreppen för att så småningom bli en skicklig hantverkare. "Den kroppsliga förmågan bildar grunden för en ny självkänsla hos många elever. För dem innebär yrkeskunskapen främst den praktiska färdigheten. Den teoretiska kan man klara sig utan"(a.a. s. 118). Här praktiseras vad som har kallats en "åskådlighetspedagogik". Undervisningen är konkret, yttrar sig mer i handling än i ord.

Reformeringen av gymnasieskolan innebär en teoretisering som inte bara innefattar de obligatoriska kärnämnen utan även karaktärsämnen präglade av krav på abstrakt och teoretiskt tänkande. (Se t ex programmålen för Barn-och Fritidsprogrammet.)

En av huvudfrågorna i den planerade undersökningen är att studera förhållandet mellan den ökade teoretiseringen av gymnasieskolan och den förändrade rekryteringen. Mer specifikt: Vad händer i mötet mellan gymnasieskolan med dess traditioner, och dessa elever, varav många som nämnts är skoltrötta och "omotiverade". Här finns ev. en inbyggd motsättning, i den meningen att målet - en gymnasieskola för alla - kommer i konflikt med de ökande kraven på teoretisk kunskap. Hur löses denna ev. motsättning? Kommer behovet av individuella utbildningsprogram för de "svaga" eleverna att öka? Eller kommer elevernas skiftande förutsättningar i alltför heterogena klasser att resultera i en nivå-grupperad undervisning, i något som liknar grundskolans allmänna och särskilda kurser? Dvs, en differentiering inom ramen för den organisatoriskt sammanhållna gymnasieskolan.

Metod

För att kunna besvara frågorna behövs en metodik som både tar hänsyn till gymnasieskolans traditioner – skolans förutsättningar – och elevens sociala och kulturella bakgrund, dvs "studieförutsättningar". Det är i mötet mellan dessa "bakgrundsforutsättningar" som vi kan börja förstå den aktuella reformens effekter.

Låt oss börja med "eleven"! Här finns flera möjliga ingångar, när det gäller såväl beskrivningsnivån som förklaringarna. Den bild som lärare, och andra verksamma inom skolan, ofta ger av gruppen "mycket svaga elever" är att tiden i grundskolan varit "fylld av misslyckanden". Detta är en beskrivning avsedd att förklara elevernas föga framgångsrika skolgång. När man talar om grundskoletiden på detta sätt, dvs som en tid av misslyckande, sker detta utifrån ett bestämt perspektiv, nämligen ett psykologiskt eller socialpsykologiskt synsätt där individen sätts i fokus. Det perspektiv som vi här kommer att utgå ifrån är ett annat, nämligen att framgång och misslyckanden ska ses som resultatet av en rad samverkande sociala och kulturella faktorer (se Hultqvist, 1988). Sambandet mellan uppväxtmiljö och skolframgång finns väl dokumenterat i en rad undersökningar (Se t ex Arnman & Jönsson 1983, Åberg 1992). I en utvärdering av "Den sociala selektionen till gymnasieskola och högskola" är syftet att bestämma "nettoeffekten" av den sociala bakgrunden, dvs. hur "tungt" väger hembakgrund för elevens framtida utbildningsval i förhållande till mellanliggande skolprestationer, betyg eller läraromdömen (Härnqvist 1993)? Av resultatet drar författaren följande slutsats: "Föräldrarnas utbildning och sociala ställning har alltså ett stort inflytande på barnens val av teoretiskt inriktade studier inom grundskola, gymnasieskola och högskola." (a.a. s. 3) Vad i en elevs hembakgrund gynnar resp missgynnar en framgångsrik skolgång är givetvis en kombination av faktorer. Föräldrarnas föreställningar om studier och utbildning, "tron på utbildningens goda" ställd mot ett misstroende mot lönsamheten med långa teoretiska studier, överförs till eleverna (Se Ribom L. 1993).

Hur dessa "sociala omständigheter" hanteras inom gymnasieskolan beror sedan på den befintliga strukturen, bl a de pedagogiska traditionerna. Den tradition som dominerat svensk grundskola de senaste decennierna har varit den elevcentrerade pedagogiken. Sett ur ett integrationsperspektiv, inom ramen för en sammanhållen grundskola, har det varit nödvändigt att utgå från "eleven" och elevernas skiftande förutsättningar, arbetstakt, mögnad, etc. Något förenklat, kan den ämnescentrerade pedagogiken sägas ha kännetecknat läroverket och senare gymnasieskolan; en undervisning för en utvald skara utgående från ämnet, uppställda kursplaner, etc, medan synen på "hela eleven", som många

grundskollärare gärna säger, dominerat grundskolan. Vilken beredskap har då gymnasieskolan, som traditionellt byggt på urval, att möta elever med mycket olika behov och förutsättningar? Hur seglivad är läroverkstraditionen? Kommer den förändrade rekryteringen till gymnasieskolan att utveckla en elevsyn mer lik grundskolans dvs. mot en mer individualiserad och nivåanpassad undervisning. Eller kommer vi enbart att finna den elevcentrerade pedagogiken inom t ex individuella program eller andra nivåanpassade grupper?

Elisabeth Hultqvist arbetar fn på uppdrag av Stockholms Skolförvaltning med en utvärdering, vilken syftar till att beskriva omorganiseringen av det individuella programmet på åtta av Stockholms skolor (avrapporteras sept. 94). Uppdraget omfattar intervjuer med ledningsgruppen vid de olika skolorna, intervjuer med lärare, Syo-konsulenter samt intervjuer med elever på det individuella programmet. Till skillnad från övriga fjorton gymnasieskolor i Stockholms kommun har dessa gymnasieskolor en lång tradition att anordna gymnasieförberedande kurser, sk preparandkurser (PK) och introduktionskurser för invandrare (ITK). Elevtillströmningen till dessa gymnasieskolor har skapat en viss beredskap att möta elever med olika studieförutsättningar.

I den planeringsstudie som här skisseras är tanken att med fortsatta intervjuer med skolledning, lärare, Syo-konsulenter och elever fördjupa frågeställningarna kring mötet mellan sk skoltrötta elever och gymnasieskolan. Intervjufrågorna syftar till att belysa följande typer av frågeställningar:

- Hur påverkas rekryteringen till de individuella programmen av förhållanden som är relaterad till social bakgrund (föräldrars utbildningsnivå, familjeförhållanden, uppväxtvillkor etc)
- Hur påverkar kraven och målen på de nationella programmen utvecklingen av individuella program?
- Finns det ett samband mellan hur högt "ribban sätts" på de nationella programmen och behovet av individuella program? Hur ser detta samband ut?
- I vilken grad är det de ämnesspecifika kraven i t ex svenska, engelska och matematik som skapar behov av individuella program?
- I vad mån påverkas sambandet av de pedagogiska traditionerna inom olika ämnesområden?

En majoritet av Stockholms gymnasieskolor har inga individuella program. Vad är det som styr gymnasieskolornas programutbud vad beträffar de individuella programmen? Beror det på elevsammansättningen, med till övervägande del studiemotiverade elever som inte behöver individuella program? Eller har "kravribban" placerats i nivå med elevernas förutsättningar, för att så långt som möjligt förhindra avhopp från utbildningarna.

Vid de intervjuer som Elisabeth Hultqvist genomfört med skolledningen vid de berörda gymnasieskolorna har det framkommit vissa farhågor inför att utvidga de individuella programmen, eftersom dessa skulle dra till sig "svaga elever", vilket i sin tur skulle ge en negativ klang åt den aktuella skolan. En av de intervjuade rektorerna ville t. o. m hävda att "ett alltför stort inslag av invandrarelever skulle kunna påverka vår framtida överlevnad". Vi kommer även att försöka belysa denna problematik, genom att göra en pilotundersökning bland de gymnasieskolor som inte har individuella program.

Teoretiskt perspektiv

Forskningsansatsen utgår från det perspektiv som den franske sociologen Pierre Bourdieu utvecklat. Detta innebär att man närmar sig undersökningsobjektet från två håll: Å ena sidan utbildningen som en del av en hierarkisk struktur av olika utbildningar (det som är karaktäristiskt för utbildningen, dess sociala och kulturella värde, pedagogiken, kursernas innehåll, lärarnas utbildningsbakgrund osv), å den andra de studerandes sociala bakgrund, deras skolgång, framtidsföreställningar, förtrogenhet med studier osv (se Broady, 1985). Fokus för en "Bourdieu studie" blir således mötet, eller snarare vilka praktiker som detta möte mellan utbildningens, i det här fallet gymnasieskolans, specifika krav och kultur och de studerandes personligt sociala förutsättningar ger upphov till (se Bourdieu, 1970).

Bourdieus begreppsapparat är intressant i detta sammanhang, eftersom denna både fokuserar möjligheter och begränsningar vis-à-vis ett specifikt socialt och kulturellt kapital. Den tillåter så att säga en analys av utbildningsinstitutionernas möjligheter att anpassa sin "kultur" till nya situationer, nya elevkategorier, och den tillåter en analys av elevernas sociala och kulturella handlingsutrymme givet de egna sociala och kulturella tillgångarna. Det är i detta möte mellan individernas tillgångar och gymnasieskolans traditioner, sedan 1991 iscensatt i en ny kontext, som står i fokus för denna planeringsstudie.

LITTERATUR

- Arnman, G., Jönson, I (1982): Segregation och svensk skola, Arkiv utbildningsserie, Lund.
- Berner, B (1989): Kunskapens vägar, Arkiv förlag, Lund.
- Bourdieu, P (1964): Les héritiers, Ed de Minuit, Paris.
- Broady, D (red) (1988): Kultur och utbildning, UHÄ, 1985:4.
- Hebdige, D (1988): Hiding the light, Routledge, London.
- Härnqvist, K (1993): Den sociala selektionen till gymnasieskola och högskola, Göteborgs universitet, Institutionen för pedagogik, nr 10.
- Hultqvist, E (1988): Man blev nåt! En utbildningssociologisk studie om en grupp socionomer utbildade vid socialhögskolan i Umeå, UHÄ, projektrapport, 1988:3.
- Löfgren, A., Norell, M (1991): Att förstå ungdom, Symposion förlag, Stockholm/Stehag.
- Programmaterial för gymnasieskola och gymnasial vuxenutbildning (1993): Barn-och Fritidsprogrammet, Gyvux, 1993:1.
- Proposition 1990/91:85: Växa med kunskaper. Om gymnasieskolan och vuxenutbildningen.
- Ribom, L (1993): Föräldraperspektiv på skolan, Uppsala Studies in Education, Uppsala universitet, rapport nr. 51.
- Åberg, R (red.) (1992): Social bakgrund, utbildning, livschanser, Carlsons Bokförlag, Stockholm.

PERSONAL

Tf. prof. Donald Broady, ledare för forskningsgruppen, utbildnings-och kultursociologi, Lärarhögskolan i Stockholm.

Fil. kand Elisabeth Hultqvist, doktorand i pedagogik, tidigare forskarstuderanden vid "Science de l'Education", Sorbonne universitet, Paris I.